

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ УМІНЬ АНАЛІЗУ ПОЕЗІЙ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ДОМАШНІХ ЗАВДАНЬ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті йдеться про оптимальні шляхи аналізу ліричних творів старшокласниками за умови продуктивного використання ними відомостей із теорії літератури. Особливу роль відведено самостійній та домашній роботі з елементами інтерпретації художніх текстів.

Ключові слова: підручник, методичний апарат, система запитань та завдань, різні види роботи з навчальним підручником, інтерпретація.

L. Kavetska. Interpretive skills analysis of formation during poetry homework with Ukrainian literature. The article deals with the best lyrical works by analyzing high school students provided their productive use of information theory literature. A special role has been independent and homework with elements of interpretation of literary texts.

Keywords: textbook, methodological apparatus, the system tasks and questions, different types of work with educational textbooks, interpretation.

Л. Кавецкая. Формирование интерпретационных умений анализа поэзий во время выполнения домашних заданий с украинской литературой. В статье сделан анализ оптимальных путей анализа старшекласниками лирических сочинений при условии продуктивного использования ими ведомостей из теории литературы. Особенную роль отведено самостоятельной и домашней работе с элементами интерпретации художественных текстов.

Мета: розкрити шляхи самостійної інтерпретації лірики Миколи Вінграновського та Ліни Костенко учнями 11-х класів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Чинна програма з української літератури передбачає засвоєння учнями середніх класів змісту найважливіших і надалі вкрай необхідних для аналізу поетичних творів літературознавчих термінів та понять. Закономірно, що з

року в рік обсяг теоретичного матеріалу повинен нарощуватися не лише кількісно, а і якісно, а певні вправи на повторення й закріплення з поглибленням уже відомого учням із попередніх класів повинні вдосконалювати їхні знання, уміння і навички.

Аналіз досліджень і публікацій. Проте визначення літературознавчих термінів у теперішніх підручниках "Українська література" для 5, 6, 7 класів часто-густо не лише гранично спримітизовано, а в корені неправильно сформульовано, що призводить до системних збоїв у старших класах, коли учні виявляються просто неспроможними використати теорію на практиці. У той же час не можна вбачати вини старшокласників у хибному розумінні, здавалось би, навіть найпростіших понять, якщо саме таке трактування почерпнуто ними з підручників, які мають відповідні грифи МОНУ. Наприклад, "Твоя мала енциклопедія" у підручниках для 5 та 6 класів Раїси Мовчан, "Короткий літературознавчий словник" у підручнику для 7-го класу Олександра Авраменка іноді настільки спримітизовані, що такими літературознавчими словничками на уроках краще не користуватися ні вчителю, ні учням. Перекручення до невпізнання змісту окремих літературознавчих, та й просто наукових термінів неймовірно. Наприклад, на основі термінології підручників виявляється, що "ліричний герой – це особа, думки і почуття якої виражаються в ліричних творах [1, 295]", "синхронно – ... точно збігаючись з іншими явищами [9, 229]", а "гонорар – це грошова винагорода за що-небудь" [10, 231].

Про те, що літературний герой – це не тільки автор, а й водночас узагальнений його однодумець, у тому числі й – на перспективу – читач-реципієнт, що синхронно – це не просто одночасно, а ще й збіжно, що гонорар – це винагорода саме за творчі труди, а не за яку-небудь фізичну працю, яка є власне ремісничою або сільськогосподарською, щоб спростувати пояснення підручників, переконувати, на наш погляд, сьогодні вза-

галі нікого не доводиться. Мусимо лише з прикрістю константувати, що з таким ущербним багажем знань з теорії літератури старшокласникам дуже важко справлятися з вимогами чинної програми з української літератури й тими практичними вимогами вчителів старших класів, які учні повинні виконувати як завдання домашні. Не допомагають, на жаль, й академічні літературознавчі словники, бо науковий стиль цих джерел далеко не завжди посильний навіть учневі з високим рівнем знань, умінь і навичок.

Виклад основного матеріалу. Предметом даної науково-методичної статті стали короткі поетичні твори Миколи Вінграновського та Ліни Костенко, які пропонує шкільна програма й певне тлумачення яких подають нині чинні підручники "Українська література" для 11 класу. Як відомо, шкільна програма з української літератури пропонує для школярів, які вчаться за підручниками рівня стандарту й академічного рівня, лише поезію "Сеньйорито акаціє, добрий вечір..." М. Вінграновського та всього три поезії Ліни Костенко: "Страшні слова, коли вони мовчать...", "Українське альфреско" та "Хай буде легко. Дотигом пера..."; для тих самих старшокласників, які працюють за програмою профільною, творчість М. Вінграновського залишена без змін, а вивчення творчих набутоків Ліни Костенко доповнено поезіями "Пастораль ХХ сторіччя", "Доля", "Життя іде і все без коректур...", "Світлий сонет", "Вже почалось, мабуть, майбутнє...". Незважаючи на те, що невеликих за обсягом ліричних та ліро-епічних творів досить не багато, їхня інтерпретація старшокласниками виявляється далеко не легким процесом.

Наприклад, вірш Миколи Вінграновського "Сеньйорито акаціє, добрий вечір..." старшокласники не завжди здатні правильно зрозуміти. Своїм підопічним ми пропонували ще до того, як учні прочитали поезію, попрацювати над поетикою назви і на основі першого рядка твору висловити гіпотезу, до якої лірика може належати вірш – інтимної чи пейзажної. Що цікаво, третина дітей була

впевнена, що буде йти мова саме про пейзаж, адже ключовим є слово "акація". Робота зі словником іноземних слів допомогла учням уточнити, що сеньйора – це жінка, що саме так звертаються до заміжніх дам в іспаномовних країнах, а сеньйорита – це відповідно юнка, дівчина. На основі таких відомостей старшокласники висунули гіпотезу, що акацію поет називає юною дівчиною, отже, скоріше всього, у поезії піде розповідь не про красу природи, а про любов.

Після виразного читання вірша нами було поставлено учням такі запитання:

- Чому автор ставить до відповідного дерева як до живої істоти?
- Знайдіть тавтологію у другому рядку вірша. Поясніть причину використання автором тавтології.
- Чи можна вважати, що в персоніфікованому образі акації поет метафорично змалював свою колишню кохану? На основі яких рядків ви зробили такий висновок?
- Як ви розумієте словосполучення "колюче щастя"? Що можете сказати про цей художній засіб?
- Чому осінь у поезії "Сеньйорито акаціє, добрий вечір..." є також ліричним персонажем, хоча нібито знаходиться на задньому плані, власне, нібито поза лаштунками?

Методом уважного аналізу ліричного тексту й коментованого читання старшокласники дійшли до думки, що образ акації у вірші Миколи Вінграновського персоніфікований. Це кохана поета, причому давня, колишня, а не сьогоднішня, майже наречена, але насправді обранка серця зі спогадів, а не з дійсності. Тобто синхронність описаної події великою мірою порушена: зустріч літнього ліричного героя з колишньою коханою, закономірно, уже зрілою жінкою, породжує в пам'яті поета асоціативні ланцюжки, з яких її образ виступає юним і прекрасним. Учні відстоюють думку, що любов ліричного героя була великою, серце ще довго пекли спогади про те, як було знехтувано його почуттями ("Хто воно за таке любов? / Вже б, здавалося, відболіло, / Прогоріло у тім вогні, / Ступцювало і душу й тіло, / вже б, здалося, нащо мені? [2, 376]"). З допомогою вчителя старшокласники дійшли згоди, що ключовим словом у наведеній цитаті стала точна лексема "ступцювало", утворена від дієслова "тупцювати", тобто в даному контексті "ступцювало" означає, що кохана дівчина стоптала, пішла потоптом по найкращих мріях і поривах серця ліричного героя. Утім, зля на свою об-

ранку ні ліричний герой, ні автор не тримає. Впізнає її у момент випадкової зустрічі насамперед через руде волосся ("Коли ж – здрастуйте, добрий вечір... / Ви з якої дороги, пожежо моя? / Сеньйорито, вогонь по плечі" [2, 376]), і несподівано відчуває величезну радість, незважаючи на те, що сотні разів пробував забути, викинути з голови, аж поки це з величезними труднощами не вдалося ("І сказав я – ну, слава Богу, / І, нарешті, перехрестивсь..." [2, 376]). Яскраві враження й різкі перепади настрою ліричного героя засвідчують, що колишня любов не вигасла повністю, що вона ще жевріє в душі.

Тавтологія у другому рядку ("Я забув, що забув був вас" створює враження розмовно-любовного елемента, навіть передає момент зняковиння ліричного героя, його заїкання, яке передано какофонічним звучанням ("за-був-був"). Старшокласники пригадують, що тавтологія (від грецьк. *tauto* – "те саме" і *logos* – "вчення") – це розміщення спільнокореневих чи дуже близьких своїм лексичним значенням слів ("масло масляне") у надто тісному сусідстві, що в переважній більшості тавтологічні елементи – це хиба, а не досягнення митця, але в цьому випадку все навпаки. Навіть какофонія (від грецьк. *kakophonía* – поганий звук) за своїм призначенням у контексті вірша може позмагатися з евфонією (від грецьк. *eu* – "добре" і *phōnē* – "звук", "голос"), власне милозвуччям, благозвучністю фрази, бо в цьому випадку звуковим наповненням другого рядка поезії тонко й виразно передано нервово збентеження ліричного героя.

Епітет "колюче щастя" особливий. Старшокласникам слід нагадати, що зовнішній світ людина сприймає різними рецепторами, тому й епітети бувають тактильні, зорові, слухові, нюхові, термічні, кінетичні. Доречно також запропонувати дітям підібрані взірці особливого виду епітетів (чорний ворон, гіркий мед, щасливий випадок, солодкий поцілунок) і запропонувати згрупувати їх, поділивши на тавтологічні, пояснювальні, метафоричні. Після недовгої дискусії учні здатні визнати, що епітет "колюче щастя" не є тактильним, а тільки метафоричним, бо підкреслює гостру вдачу, непростий характер дівчини.

Осінь у поезії Миколи Вінграновського "Сеньйорито акаціє, добрий вечір..." – не тільки пора року, хоч вона явна як тло події. Осінь – це ще й колишня кохана, на яку наклали відбиток літ? і життя зрілість самого поета.

Щоб старшокласники краще зрозуміли названий твір, на домашнє завдання пропонуємо самостійно прочитати вірш Л. Костенко "Як холодно! Акація цвіте..." і порівняти образи акації у двох поезіях різних авторів. Якщо у школярів виникають складнощі з пошуками тексту, пропонуємо їм його електронний варіант записати на флешки або зробити ксерокопію тексту поезії:

Як холодно! Акація цвіте.

Стоїть, як люстра, над сирим асфальтом.

Сумної зірки око золоте,

і електричка скрикнула контрольто.

Я тихо йду. Так ходять скрипалі,

не сколихнувши музику словами.

Єдина мить – під небом на землі

отак побути наодинці з Вами!

Ви теж, мабуть, десь тихо ідете.

Страждання наше чисте і терпляче.

Як холодно!.. Акація цвіте.

Як холодно. Душа за Вами плаче [3, 146].

Щоб допомогти учням справитися із завданням, підказуємо, що три строфи вірша є доволі автономними, і надаємо блок таких навідних запитань:

- Чому перша строфа поезії суто пейзажна? Чи можна пейзаж у вірші Ліни Костенко назвати ноктурном? На основі яких ознак?
- Доведіть, що події у другій і третій строфах, на думку ліричної героїні, протікають синхронно в часі, хоча відбуваються в різних місцях. Чи подібним до настрою ліричної героїні є настрої персонажа – обранця її серця?
- Чи образ акації у цій поезії персоніфікований? Чи тотожний він образів акації з вірша М. Вінграновського? На основі яких рядків ви зробили такий висновок?
- Що ви можете сказати про ліричну героїню вірша "Як холодно! Акація цвіте..."? Чим саме подібний її психологічний стан до стану ліричного героя вірша Миколи Вінграновського "Сеньйорито акаціє, добрий вечір..."?
- Вірші М. Вінграновського "Сеньйорито акаціє, добрий вечір..." та Л. Костенко "Як холодно! Акація цвіте..." – чудові пейзажні мініатюри чи прекрасні взірці інтимної (любовної) лірики? Чому ви так вважаєте?
- Яку роль відіграють пейзажі у цих творах? Співзвучні вони настроям ліричних героїв чи протилежні? Чому? Якими саме виявляються пейзажі в запропонованих вам для зіставлення й порівняння

поезіях – статичними, динамічними, урбаністичними, сільськими?

Твори Ліни Костенко, які чинна програма пропонує для текстурального вивчення, у відповідних шкільних підручниках пояснені належно. Але, щоб заставити старшокласників мислити самостійно, а не використовувати компілятивні методи, у класах з профільним вивченням української літератури ми запропонували вірш "Пастораль ХХ сторіччя" для роботи вдома. Як домашнє завдання, інтерпретація цього твору передбачала такі етапи:

- Знайти в літературознавчому або у Словнику іншомовних слів значення терміну "пастораль" (*від лат. pastoralis – "пастуший"*).

- Чому українські повоенні малолітні пастушки для читачів цього твору не асоціюються зі щасливими пастухами й пастушками, змальованими в буколічних (*від грецьк. bukolikos – пастуший*) творах про безтурботну пастушу юність і кохання на тлі чудової природи, як наприклад, в античному творі поета Лонга "Дафніс і Хлоя" і численних поезіях його середньовічних епігонів?

- Вірш Ліни Костенко "Пастораль ХХ сторіччя" має виразні елементи натуралізму (*франц. naturalisme від лат. natura – "природний"*), власне того літературного напрямку, що виник у європейських літературах 70-х років ХІХ століття. Митці, які сповідували натуралізм у своїй творчості, вважали за потрібне змальовувати агонію, смерть, пологи, тяжкі муки вмираючих від невиліковних хвороб чи від жахливого каліцтва людей. Знайдіть у вірші "Пастораль ХХ сторіччя" рядки, які засвідчують саме натуралістичне зображення дійсності Ліною Костенко. Яку роль натуралізм відіграє у цьому випадку?

- Якою життєвою подією виразно показано безсмертя українського народу? Чи можна цю подію назвати натуралістичною за методом зображення? Чому?

Для виконання домашніх завдань, запропонованих нами, старшокласники, закономірно, зобов'язані користуватися підручником, адже без його пояснень навчитися інтерпретувати художні тексти вони не зможуть. Проте передбачений нами елемент пошуковості й самостійності також відіграє неабияку роль для учнівських інтерпретацій. Тільки не варто вимагати від учнів неможливого, не треба ставити перед ними надто високу планку. Саме з цього приводу сучасний методист Антон Лісовський справедливо зауважує: "Іноді вважають, що чим більше компонентів вірша проаналізовано, тим краще: забезпечено цілісний аналіз в єдності змісту й форми. У літературознавчій практиці така всебічність, звісно, заслуговує схвалення. Але надмірність у шкільному аналізі ліричного твору приносить більше, й набагато, шкоди, ніж користі: наступає параліч емоційного сприйняття, зникає поезія, і той понятійний скелет, який на всі лади мусолять учитель та його вихованці на уроці, втрачає будь-які ознаки життя" [5, 116].

Висновки. Отже, на наш погляд, старшокласникам потрібно прищеплювати любов до поезії в процесі інтерпретації, ненав'язливо їм підказувати шляхи реалізації завдання, переконувати, що навіть метафоричні поезії з виразним компонентом "темної матерії" можна розшифрувати й від цього отримувати естетичну насолоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. М. Українська література : підруч. для 7 кл. / Олександр Авраменко. – К. : Грамота, 2007. – 296 с. : іл.
2. Вінграновський М. Вибрані твори : у 3 т. / Микола Вінграновський. – Т. 1. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 399 с.
3. Костенко Л. Ріка Геракліта / [Ліна Костенко ; упоряд. та передм. О. Пахль-

овської ; післямова Д. Дроздовського ; худож. С. Якутович]. – К. : Либідь, 2011. – 336 с. : іл.

4. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів : [вид. третє, перероблене й доповнене] / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Радянська школа, 1971. – 485 с.

5. Лисовський А. М. Изучение лирики в школе : пособие для учителя / Антон Лисовский. – К. : Радянська школа, 1987. – 192 с.

6. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – Т. 1. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 608 с. (Енциклопедія ерудита).

7. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – Т. 2. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита).

8. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ "Академія", 1997. – 752 с.

9. Мовчан Р. Українська література : підруч. для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Раїса Мовчан. – К. : Генеза, 2005. – 239 с.

10. Мовчан Р. Українська література : підруч. для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Раїса Мовчан. – К. : Генеза, 2006. – 238 с.

11. Семенюк Г. Українська література : підруч. для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів ; рівень стандарту, академічний рівень / [Григорій Семенюк, Микола Ткачук, Ольга Слоньовська та ін.] ; рекомендовано МОНУ. – К. : Освіта, 2011. – 416 с.

12. Семенюк Г. Українська література : підруч. для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів ; профільний рівень / [Григорій Семенюк, Микола Ткачук, Ольга Слоньовська та ін.] ; рекомендовано МОНУ. – К. : Освіта, 2011. – 528 с.

Стаття надійшла 5.05.2014 р.

Юні екологи з усієї України на Прикарпатті

69 школярів 10-х та 11-х класів з усіх областей позмагалися в ІV етапі ІV Всеукраїнської учнівської олімпіади з екології, що проходила на базі Івано-Франківського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей із сільської місцевості. Учні продемонстрували свої знання у теоретичному турі, що передбачав виконання тестів і відкритих завдань у формі аналізу відеоряду. У практичному турі вони презентували та захищали самостійно виконані екологічні проекти.

Склад команди України братиме участь у тренувальних зборах до Міжнародної олімпіади з екології, яка відбудеться у Стамбулі.